

gov.ua/ru/news/prezident-zatverdiv-richnu-nacionalnu-programu-spivrobotnict-36722

6. Информационный портал 24news.com.ua: «Американское представление о НАТО» / [Электронный ресурс] // Режим доступа к документу: <http://24news.com.ua/12357-amerikanskoe-predstavlenie-o-nato/>

7. Информационный портал «Иносми.ру»: «Понятные, но бессмысленные надежды Украины на вступление в НАТО» / [Электронный ресурс] // Режим доступа к документу: <http://orientir.milportal.ru/rasshirenje-nato-na-vostok-etapy-prodvizheniya/>

8. Информационный портал «Народна правда»: «Украина: статья каркасом новой архитектуры европейской безопасности» / [Электронный ресурс] // Режим доступа к документу: <http://narodna.pravda.com.ua/politics/48e36cafe77cd/>

Научный руководитель: канд. юрид. наук, ассистент кафедры теории государства и права Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого О. А. Сидоренко

Ю. А. Шеліпова¹

ЕВОЛЮЦІЯ ПІДХОДІВ ДО РОЗУМІННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ЄС

Проблема визначення правової природи Європейського Союзу становить інтерес для науковців ще з моменту створення першого Європейського співтовариства. Без перебільшення унікальні особливості організації цього інтеграційного об'єднання, які протягом півстоліття довели його життєздатність і функціональність; здатність провідників інтеграційного процесу увібрати все краще, що створила європейська і світова політико-правова думка, і разом з тим запропонувати нові, невідомі людству форми і методи організації влади, яка перебуває в процесі постійної еволюції і удосконалення, не могли не викликати до життя численні та доволі відмінні за змістом доктринальні підходи стосовно визначення правової природи ЄС.

¹ Студентка 5 курсу Інституту прокуратури та кримінальної юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Традиційно Європейський Союз розглядають як федерацію (конфедерацію) (державницька або «конституційна» концепція), міжнародну регіональну організацію (міжнародно-правова або «міжурядова» концепція) чи об'єднання особливого роду (*sui generis*) (концепція міждержавного утворення особливого характеру або «концепція синтезу»).

Єдиної точки зору на природу та статус Європейського Союзу не має навіть серед його держав-членів. Так, Конституційний Суд ФРН зробив вибір на користь того, що ЄС є *sui generis* утворення і навіть ввів в обіг нове німецьке слово «*Staat en verbund*», щоб описати Співтовариство. Датський Верховний суд, в свою чергу, розглядає Співтовариство в якості міжнародної організації. У рішенні в справі *Van Genden Loos* (1963 р.) суд європейських співтовариств постановив, що Договір про ЄЕС – це більше, ніж звичайний міжнародний договір, що визначає взаємні зобов'язання його сторін. Співтовариство є новим правопорядком у міжнародному праві, на користь якого держави-члени обмежили, хоча і в певних межах, суверенні права. У рішенні в справі *Costa v. ENEL* (1964 р.) було постановлено, що на відміну від звичайних міжнародних договорів Договір про ЄЕС створив свій власний правопорядок, який став складовою частиною правопорядків держав-членів і якого національні суди зобов'язані дотримуватися.

Венеціанська Комісія Ради Європи стосовно форми устрою ЄС у 1994 р. заявила, що ЄС «залишається міжнародною організацією наднаціонального характеру, яка, проте, містить в собі певну кількість елементів конфедерації чи федерації» [1, с. 594].

Позиція «федералістів» будується на визнанні правосуб'єктності Європейського Союзу та наднаціонального характеру інститутів ЄС; конституційної природи установчих договорів; фактичній організації співпраці між інститутами ЄС і національними урядами на федеративних засадах. Визнаючи наявність федеративних рис у ЄС, слід вказати на існування точки зору, відповідно до якої ЄС є наднаціональною федерацією. Такий підхід є спробою синтезувати риси ЄС як федеративного утворення та об'єднання особливого роду (*sui generis*). Порівнюючи ЄС з федерацією, слід зазначити, що федерація – це держава, тоді як Союз не є державою. ЄС – це не суверенне утворення; він не має власної території, крім умовно визначеної в договорах для їх застосування; не має власне громадян (громадянство ЄС має субсидіарний характер); джерелом влади є не стільки народи, скільки уряди держав-членів, які делегу-

ють інститутам ЄС право здійснення суверенних прав, які необхідні для вирішення завдань і цілей об'єднання і в яких зацікавлені країни-учасниці.

ЄС не можна визнати і високоінтегрованою конфедерацією, в якій держави-члени задля досягнення узгоджених цілей передають Союзу для колективного здійснення окремі суверенні права, передусім ті, що стосуються внутрішніх справ (питань економіки, ресурсів, монетарно-фінансової політики тощо). На відміну від конфедерації ЄС – це не тимчасове утворення, а організація, що створена на необмежений час; функціонує, спираючись на законодавчі та судові органи, наділені реальними владними, а не координаційними і консультативними, як у конфедерації, повноваженнями; має власну повноцінну правову, валютну та фінансову системи, громадянство; Союзу на відміну від конфедерації властиві прямі вибори населенням держав-членів парламенту, прозорість кордонів тощо [2, с. 9–10].

Викликає також заперечення визнання Євросоюзу міжнародною організацією. Безумовно, Євросоюзу властиві окремі риси міжнародної організації. Так, Союз заснований на принципі суверенної рівності держав; йому властива організаційно-правова єдність держав-членів; він створений на основі установчих договорів як різновиду міжнародних договорів; ЄС є постійно діючим об'єднанням, проявом чого є стабільна інституційна структура; держави-члени пов'язані рішеннями інститутів і органів Союзу, прийнятими в межах їхньої компетенції; Союз виступає в міжнародному спілкуванні виключно від свого імені і в межах наданих йому повноважень, що дозволяє відрізнити міжнародну організацію від конфедерації і наднаціональної організації; як юридична особа ЄС володіє необхідним комплексом прав і обов'язків. Все це дає підстави багатьом представникам науки міжнародного права відносити ЄС до міжнародних організацій наднаціонального, регіонального або субрегіонального типу або характеризувати ЄС як міжнародну організацію інтеграції. Разом з тим окремі автори визнають, що хоча ЄС властиві ознаки міжнародної організації, разом з тим йому притаманні властивості, які не вписуються в уявлення про неї. Так, відносини між державами-членами в ньому відмінні від тих, які мають місце між членами міжнародних організацій. Ці відмінності очевидні в різних сферах. Фактично ЄС являє собою політичну структуру, яка підноситься у певних сферах над структурами держав-членів. Ця супер-

структура функціонує шляхом процесу балансування між державами-членами та інститутами ЄС [3, с. 242–244].

Відповідно до концепції особливого характеру (*sui generis*), Євросоюз за своїм устроєм розглядається як складне і унікальне міждержавне об'єднання інтеграційного типу, яке, набуваючи окремих рис міжнародної організації, федерації та конфедерації, конститується як наднаціональна організація влади, що ґрунтується на поєднанні двох різних і водночас взаємодоповнюючих типів міждержавного співробітництва – міжнародної організації та наддержавного об'єднання і передбачає особливий розподіл компетенції і функціональних повноважень. Правопорядок ЄС, хоча йому і властиві окремі риси як романо-германської та англосаксонської правових систем, так і міжнародного права, у цілому є відмінним і від національних правових систем, і від міжнародного права. Він виступає організацією з елементами наднаціональності, створеною в результаті інтеграційних процесів регіонального характеру, способом укладання міжнародного договору, на користь якої держави-учасниці добровільно передали частину своїх суверенних прав, реалізація яких покладається на її інституційний механізм [4, с. 87]. Під наднаціональністю в Європейському Союзі слід розуміти наділення інститутів Союзу повноваженнями приймати рішення в переданих йому відповідно до установчих договорів аспектах, сутність якої визначається національними інтересами держав – членів, які є первинними суб'єктами міжнародного права, і створили Союз для досягнення своїх національних інтересів.

Останнім часом виокремився ще один підхід, відповідно до якого ЄС починають розглядати з позиції використання імперських принципів організації та здійснення влади як демократичну імперію. Визначення Європейського Союзу – як наднаціональної організації влади і імперії – як особливої форми політико-територіального устрою, передбачає встановлення ознак використання Європейським Союзом таких властивостей імперії.

Визначальною рисою імперії як ідеального типу є наявність у ній надпотужного макросоціального центру. Оскільки ЄС – це не імперія, а наднаціональне об'єднання, то під таким «центром» слід розуміти певну групу держав-членів, так зване «ядро» ЄС, яке на всіх етапах інтеграції домінує в ЄС, визначаючи напрями його розвитку. Якщо базовим інтегратором у національній державі виступає нація, то в імперії – Ідея (Міф) про її місію. Зміст Міфу розкриває сенс існування імперії, виправ-

довує здійснювану нею експансію. ЄС використовує як своєрідний міф свій імідж. Бажання стати одним із «співволодарів» цього іміджу спонукає держав-сусідів ЄС добровільно здійснювати «м'яку» десуверенізацію.

Від національної держави імперія відрізняється територією: принципова безмежність є особливістю імперії, на противагу державі, однією з ознак якої є принцип територіальності. Союз поширює свою владу на величезну територію, яка хоча і складається з території держав-членів, однак внутрішні кордони між якими відповідно до Шенгенських угод є прозорими. Характерною ознакою імперії є влада і особливості володарювання. На відміну від імперської, обмеження влади інститутів ЄС чітко формалізоване: влада Союзу не суверенна – його інститути наділяються нею національними урядами.

Важливою ознакою як імперії, так і Європейського Союзу є проведення політики універсалізму. Функціонування наднаціонального за своєю правовою природою Союзу потребує формування загальноєвропейської ідентичності, оскільки самоусвідомлення народів Європи є квінтесенцією нової політичної системи, яка мобілізує значні матеріальні і духовні ресурси для саморегулювання наднаціонального правопорядку. Однією з рис імперії, є також її здатність виконувати функцію незалежного і неупередженого арбітра, що дає змогу досягати мирного вирішення конфліктів між різними етносами, соціальними групами або територіями, забезпечує інтеграцію гетерогенного простору в єдиний соціальний організм. Ця ознака властива і ЄС, який здатний виступати гарантом безпеки для народів, що входять до його складу.

До суверенних прав імперії відносять питання оборони і зовнішньої політики. Загальній і глибокій уніфікації піддаються сфери культури, освіти і права, існує єдина офіційна мова. В Європейському Союзі дана ознака реалізована лише частково: питання загальної зовнішньої політики і політики безпеки залишаються у сфері дії міжурядового співробітництва; в ЄС створено регіональну правову систему, яка передбачає, що право ЄС є складовою національного права держав-членів та діє на принципах прямої дії і верховенства; питання культури і освіти віднесені до сфери, де Союз має компетенцію здійснювати діяльність, спрямовану лише на підтримку або координацію діяльності держав-членів. [5, с. 34–37]. В результаті встановлення наявності ознак імперії в організації та діяльності ЄС, можна прийти до висновку, що сьогодні перед-

часно стверджувати, що Європейський Союз є імперією, проте в майбутньому формування дійсно соціально-політичної системи, яка попри наявність у неї індивідуальних властивостей володітиме рядом стандартних характеристик, що емпірично можна віднайти у будь-якій імперії.

Підбиваючи підсумок, можна зазначити, що на сьогодні немає об'єктивних підстав для будь-яких односторонніх категоричних висновків щодо правової природи ЄС. Безсумнівно, Європейський Союз має особливу правову природу, яка відрізняє його як від міжнародних міждержавних організацій, так і від держав. Європейський Союз – це породження і результат складних міжнародних відносин, що являє собою складне і унікальне міждержавне об'єднання інтеграційного типу, яке, набуваючи окремих рис міжнародної організації, федерації та конфедерації, конститується як наднаціональна організація влади, що створена в результаті інтеграційних процесів регіонального характеру, способом укладання міжнародного договору, на користь якої держави-учасниці добровільно передали частину своїх суверенних прав, реалізація яких покладається на її інституційний механізм [6].

Література:

1. Хоббі Ю. С. Правова природа Європейського Союзу: проблема визначення / Ю. С. Хоббі // Держава і право. – 2010. – № 47. – С. 590–595.
2. Якименко Х. С. Європейський Союз: правова природа об'єднання : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Х. С. Якименко. – Х., 2009. – 20 с.
3. Яковюк І. В. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз: моногр. / І. В. Яковюк. – Х. : Право, 2013. – 760 с.
4. Грицаєнко Л. Європейський Союз як організація sui generis / Л. Грицаєнко // Публічне право. – 2011. – № 1. – С. 82–87.
5. Яковюк І. Імперська модель як основа організації влади в Європейському Союзі: загальнотеоретичний аналіз / І. Яковюк // Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. – Харків : Право, 2010. – № 4 (63). – С. 33–47.
6. Яковюк І. В. Прояв наднаціональності в Європейському Союзі / І. В. Яковюк // Державне будівництво та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. / ред. кол. : Ю. П. Битяк та ін. – Х. : Право, 2006. – № 12. – С. 121–128.

Науковий керівник: асистент кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Я. С. Бенедик